

ÖZGÜRLÜKÇÜ ADALET ÇAĞRISI

Sosyal Demokratlar için Bir İktidar Manifestosu

PROF. DR. HURŞİT GÜNEŞ

Toplumcu
Düşünce
Enstitüsü

ÖZGÜRLÜKÇÜ

ADALET ÇAĞRISI

Sosyal Demokratlar için Bir İktidar Manifestosu

PROF. DR. HURŞİT GÜNEŞ

PROF. DR. HURŞİT GÜNEŞ

ÖZGÜRLÜKÇÜ ADALET ÇAĞRISI

SOSYAL DEMOKRATLAR İÇİN BİR İKTİDAR MANİFESTOSU

Yazarın kişisel düşüncelerini yansıtan bu kitapçık, Enstitünün genel kurumsal faaliyetleri kapsamında bir tartışma ve değerlendirme metni olarak düzenlenmiş olup, ücretsiz olarak dağıtılmak üzere kamuoyuna sunulmuştur.

Toplumcu Düşünce Enstitüsü 2016

Yayıncının izni olmadan herhangi bir alıntı yapılamaz.

Yayın Koordinatör : Nebil İlseven

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni : Aliye Üçbaş

Baskıya Hazırlık : Nirvana Tanıtım Hizmetleri

Baskı : Nirvana Tanıtım Hizmetleri

ÖNSÖZ

Türkiye'de çağdaşlaşmadan yana olanlar ya da sosyal demokrat olanlar iktidara ulaşabilirler. Ancak bunun için Türkiye'de oluşmuş olan mevcut siyasal yapının eksenlerinin değiştirilmesi gerekiyor. Bu eksenler değişince partilerin toplumsal tabanları da farklılaşacak, güçler dengesi de değişecektir.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerdeki batılılaşma çabaları, Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber sistematik ve köklü bir çağdaşlaşma devrimine dönüştü. Ancak çok partili demokrasiye geçilmesiyle beraber bu devrimin dayandığı toplumsal kesimlerin geride kalan büyük kitleyle olan çatışması sonucu hem bu kesimin iktidarı son buldu, hem de Türk siyasal yaşamının temel eksenleri çağdaşlık ve muhafazakârlık üzerine oturmaya başladı. Bu tarihsel süreçte muhafazakâr geniş kitlenin siyasal desteği elde edilirken adalet kavramı da yoğun biçimde ve ön planda kullanıldı. Çünkü bu geniş kesim aynı zamanda toplumun da görece olarak yoksul kesimiydi. Buna rağmen, bugüne değin ne toplumda adalet talebi azaldı, ne de özgürlükler konusunda sancılar son buldu. İşte batının toplumsal yapısı ve siyasal deneyiminden çok farklı olan Türkiye'nin bu koşullarında Solun iktidarı elde edebilmesi için aleyhine yapılaşmış olan siyasetin eksenlerini baş aşağı etmesi gerekiyor. Bunun için öteden beri savunduğu ancak daha çok aydınları ilgilendirmiş olan özgürlük kavramının yanı sıra muhafazakâr kesimin kullandığı ve böylece geniş kitleye ulaşabildiği adalet kavramını söküp alması gerekiyor. Böylece siyaset sosyo-kültürel ya da yaşam tarzı üzerinden değil, adalet ve özgürlük talepleri karşısında yalın bir muhafazakârlık arasındaki eksen üzerinden yapılanacaktır ki, bu takdirde elbette adalet talep edenler iktidara ulaşacaktır. (Yeter ki yaşam tarzı üzerinden bir siyasal polemik tuzağa düşülmesin!)

Bu manifesto adalet kavramına nasıl yaklaşılması gerektiğini ve bu kavramın nasıl bir iktidar aracı olabileceğini anlatmaya çalışıyor. Geniş kapsamda ele alınması gereken adalet toplumsal yaşamın her noktasındaki haksızlıklara karşı vicdani duruşu gerektirirken, özgürlük kavramı da fikirlerin yanı sıra kimliklerin özgürlüğünün de savunulmasını gerektiriyor. İşte bu son nokta da muhafazakârların en önemli silahlarından birini yitirmesi anlamına gelecektir.

Bu manifesto bu anlamda radikal bir çıkış yolu önerisidir, çünkü Türkiye'de siyasetin ana eksenlerinin değişmesini önermektedir ve tüm toplumsal alanlara uyarlanabilecek kapsamdadır. Giderek hegemonisi artan ve kurumlaşan muhafazakâr siyaset karşısında da Özgürlükçü ADALET manifestosunun fikrîsel ışık niteliğinde başarılı olmasını diliyoruz.

Türkiye’de sosyal demokrasi için çıkış var mı?

Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk tarafından bağımsız bir ülke, laik bir devlet ve çağdaş-batılı bir toplum yaratmak üzere kuruldu. CHP devrimci ve ilerici bir ruhla kurulmakla beraber, çok partili yaşama geçildiğinden bu yana, varlığını sürdürebilen tek parti olsa da, hiçbir zaman tek başına iktidar olamadı. 1970’li yıllarda sol bir parti olmaya dönüşen CHP, o dönemde daha yüksek oy alsa da, bugün giderek toplumun yoksul kesimlerinden daha az oy alıyor. Bu da CHP’yi bir iktidar alternatifi olmaktan çıkararak kronik muhalefet partisi haline getiriyor.

Bu anlamda iktidara talip olabilmek için Türkiye’de sosyal demokrat hareket yeni bir çağrıya gereksinim duyuyor. Ülkemizde çok partili yaşama geçildiğinden bu yana solun bir türlü tek başına iktidar olamamasının temelinde; aydınların ve seçkinlerin dışında kalan ve toplumun çoğunluğunu oluşturan dar gelirli geniş kütlenin CHP’ye gösterdiği direnç yatar. Ancak bu direnç ekonomik politikalarından kaynaklanmamaktadır.

Türkiye’de siyaset yahut da demokratik düzen yaşam tarzı farklılığı yahut da Cumhuriyetin Batılılaşma ülküsü çerçevesinde ayrışmaya dayanır. “Sosyal demokrat CHP’nin” normatif oy tabanı ile asimetrik ya da paradoksal bir oy tabanına sahip olmasının temelinde yatan da işte bu ülkünün rolüdür. Türkiye’de çok partili yaşama geçildiğinden bu yana siyasal eksenler muhafazakâr geniş kitlelerle, çağdaşlaşmadan (yahut Batılılaşmadan) yana olan aydınlar arasında bir sosyo-kültürel yarılmaya dayanmıştır. Bu yarıma bir yandan CHP’yi iktidar yapacak çoğunluktan mahrum ederken, diğer yandan sol bir parti olmasına rağmen CHP’yi dar gelirli geniş kitleden oy almasını engelleyen bir konumuna düşürmektedir.

Yoksul kesimler genellikle muhafazakâr olduğuna göre bu kitleden nasıl oy alınacaktır? Elbette muhafazakârlaşarak değil! Kaldı ki, o görüşün asli sahibi ortadayken bu mümkün de değildir. Bu durumda Türkiye’de siyasetin ana eksenlerini değiştirmek yahut başka parametreler üzerinden siyaseti biçimlendirmek gerekmektedir. Diğer bir deyimle, bir büyük çağrı çerçevesinde solun siyasetin yeni eksenlerini açıklaması ve ödün vermeden bu doğrultuda ilerlenmesi gerekmektedir.

Fakat nasıl olacak da, Batılılaşma hedefinden uzaklaşmadan, sosyal demokrasinin normatif yani olması gereken toplumsal kesiminden oy alınacak? Sorun ekonomik politikalarından çok sosyo-kültürel yarılmadan kaynaklandığına göre, öylesine bir manifesto açıklanmalıdır ki, bu hem aydınların Batılılaşma ve özgürlük özlemiyle örtüşsün, hem de kitlelerin geleneksel değerlerini koruma talebiyle çatışmasın. Öte yandan bu geniş kitlenin adalet talebi de beraberinde karşılansın.

Yeni bir sol anlayışın temelleri

Böylesi bir çağrının birkaç önemli konuyu birlikte içermesi zorunludur: Birincisi, bu çağrının Türkiye’nin siyasal birikiminden yararlanmış olması gerekir. Her ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de sosyal demokrat hareketin kendine özgü –suis generis– özelliklerinin olması doğaldır. Asıl sorun da buradadır; yani tam anlamıyla Batılı bir sosyal demokrat yapıyı zaten Türkiye’de oluşturmak mümkün değildir ve tümüyle Batılı bir sosyal demokrasiyi Türkiye’de kurmak uygun da değildir! Türkiye’de oluşan sosyal demokrat bir hareket, elbette bu ülkenin siyasal tarihinden etkilendiği gibi toplumsal koşulları tarafından da biçimlenecektir.

İkincisi, bu çağrının, Türkiye’nin mevcut ve olası toplumsal yapısını doğru tahlil etmesi gerekir. Bir siyasal hareketi oluştururken, o hareketin temel tez ya da toplumsal

sorunlar karşısındaki çözüm önerileri toplumun çeşitli sorunları ya da ıstırapları algılaması gerekir. Üstelik bu da yetmez; toplumsal yapının dinamik olarak belirlenmesi, değişimin yönünün kestirilmesi gerekir.

Nihayet, evrensel sosyal demokrat yaklaşımın temelinden hareket edilmesi zorunludur. Bu temel de, Sosyalist Enternasyonal'in Haziran 1989'da Stockholm'deki 18. Kongresi'nde benimsediği demokratik sosyalizm ilkesidir. O belgede demokratik sosyalizm özgürlüğün, sosyal adaletin ve dayanışmanın uluslararası hareketi olarak tanımlanmıştır. Burada iki nokta önemlidir: Birincisi, bu siyaset bir uluslararası hareket olarak tanımlanmıştır. İkincisi, eşitlik ile özgürlüğün birbiriyle çelişen kavramlar değil, fırsat eşitliği temelinde tamamlayıcı olarak görülmüş olmasıdır.

Türkiye'nin yakın siyasal tarihine bakarsak, "özgürlük ve adalet" eksenleri üzerinde bir yoğunlaşmayı zaten görürüz. Bunlar aynı zamanda evrensel sosyal demokrasinin de özünü oluşturduğundan, Türkiye'de yeni bir sosyal demokrat hareketi oluşturmada bu iki ayağın önemi daha da iyi anlaşılacaktır.

İşte bu nedenle, Türkiye'de yeni bir sosyal demokrat hareketin iki temel eksen üzerindeki vurgusunun güçlendirilmesi gerekmektedir: Bunlardan birisi "özgürlükler" ve özgürlüklerin sağlayacağı gelişmiş bir "demokratik rejim"; diğeri ise geniş anlamıyla sosyal adaleti de içeren adalet anlayışıdır. Ancak, bu evrensel ilkelerin ülkenin siyasal tarihiyle ve toplumsal yapı ile örtüşmesi gerekir.

Türkiye'de sol, "cumhuriyetçi rejim" ve "laik hukuk" gibi kavramları çağrışırsa da, sol temel olarak "adalet" kavramına dayanır. Sol evrensel düzeyde en basit deyimle, refahın adilce dağıtılmasıdır. Ancak burada kritik kavram "eşitlik" değil, "adalet"tir. Çünkü eşitlik her zaman adil

olmayabilir! Çok çabalayanla daha az çalışan aynı ücreti alırsa, eşitlik sağlansa da adalet sağlanmaz.

Çalışan, verimli olan karşılığını da almalıdır. İkinci konu, refahın ne olduğu ya da nasıl tanımlanacağıdır. Refah, malvarlığı değildir. Malvarlığı zenginlik sağlar ama refahı ya da mutluluğu doğrudan sağlamaz. İnsanın mutluluğu gelir ya da servet adaletinden ibaret değildir. Mutluluk için çok yönlü adaletin sağlanması gerekir.

Aslında bu anlamda bir ülkede solun oy kaybetmesi sosyal adalet arayışı şu veya bu nedenle arka plana düşerse oluşur. (Yahut da o parti iktidara gelip beceriksizlik gösterirse!) Öte yandan, hem muhalefette olup, hem de ülkede gelir dağılımını giderek bozulduğunda oy kaybeden sol parti pek olmaz!

Türkiye siyasetinde “adalet” sözcüğü, sadece (ve ne ilginçtir sıklıkla!) parti adlarında yer almış ve içeriği göz ardı edilmiştir. “Adalet” kavramı aslında başlı başına bir düzen eleştirisi ögesi taşır. Çünkü adalet arayışı varsa orada aynı zamanda bir haksızlık ya da hakkaniyet sorunu sürmektedir. İşte sol da bu anlamda, adalet arayışının siyasal mücadelesidir. Tekrarla Türkiye’de bir sosyal demokrat hareketin (özellikle CHP’nin) “adalet” kavramına, salt eşitlik bağlamında değil, ama “fırsatların eşitlenmesi ülküsü” çerçevesinde çok sıkı bir biçimde sarılması gerekir.

Ancak CHP’nin yoksulluk konusunu bir örnek haline getirerek, siyasetin ana odağına fırsatların eşitlenmesi bağlamında “adaleti” yerleştirmesi, hatta her alanda adaleti savunması onu tek başına iktidara taşımaya yetmez. CHP’nin, kabuğunu kırıp iktidar alternatifi yahut toplumun umudu olabilmesi için “özgürlükler” konusunda da çeşitli kaygılara ve yersiz duyarlılıklara saplanmayarak olabildiğince ilerici olması gerekir.

Artık çağımızda şu iki gerçeği kabul etmek ve siyasal açılımımızı da bu gerçekleri kabul ederek yola çıkmalıyız: Birincisi, 21. yüzyılda fikirlerin özgürce ifadesi kadar kimliklerin özgürce ifadesi de önem kazanmaktadır. Kimlikler artık siyasetin de bir parçası olmuştur. Kimlik siyasetini dışlayarak ya da yok sayarak bir mesafe almak olanaklı değildir. Bu anlamda özgürlük kavramını siyasal fikirlerden çok daha öteye, geniş bir kapsamla kavranması solun yeni bir devinim kazanması için kaçınılmazdır. İkincisi, sanayi-ötesi toplumsal yapı ile sınıf bilinci büyük ölçüde değişime uğramıştır. Yalnızca emek-sermaye çatışması üzerine güçlü bir siyasal hareketin oluşması artık neredeyse tümüyle olanaksızdır. Bunun yerine ekonomik, sosyal ve kültürel tüm mağduriyetlerin kapsandığı bir geniş adalet kavramı çerçevesinde topluma yaklaşmakta yarar vardır. Sol bu adalet talebi anlayışı çerçevesinde çok ciddi güç kazanacaktır.

CHP, kendini bu iki eksende tanımlar ve geliştirirse elbette iktidar yolu açılabilir. Aksi takdirde CHP ülkemizde Batılı seçkinlerin yaşam tarzı kaygılarının siyasal teminatı olarak sadece bir muhalif güç olarak kalacaktır. İlk eksen yani X-ekseni özgürlüklerdir. İkinci yani Y-ekseni de, geniş kapsamlı bir adalet anlayışı ya da arayışıdır.

Özgürlükler ve demokrasi: X-ekseni

İnsanoğlunun yaşamında, tarihinde belki de en öncelik verdiği duygu, biyolojik ihtiyaçlarına bağlı olmaksızın, özgürlüktür. Daha özgür olabilmek için insanoğlu hep bir mücadele içinde olmuştur. Aslında insanlık tarihi bir ekonomik üstünlük mücadelesi olduğu kadar özgürlük mücadelesi olarak da nitelenebilir. Peki, insanoğlu için özgürlük neden bu kadar önemlidir?

İnsanoğlu istediğini elde ederken engellerin kalkmasını, mutluluğa kolayca ulaşmayı ister. İşte bu anlamda özgürlük, mutlu olmanın en temel aracıdır ve bu

özgün niteliği nedeniyle de kimileri için yaşamın bizatihi temel hedefidir.

Kuşkusuz, insanoğlunun düşünce ve ifade özgürlüğünden daha fazla önemseydiği ihtiyaçları vardır. Gıda, giyinme, barınma vb. ihtiyaçları bunların başında gelir. Bu ihtiyaçların yeterince karşılanmaması halinde siyasal özgürlükler geri planda kalır, çünkü bu durumda adalet arayışı öne geçer. İşte bu anlamda “siyasal özgürlükleri” –daha çok- aydınların talebi, “adaleti” ise – özellikle sosyal adaleti–yoksulların ya da ezilenlerin talebi olarak niteleyebiliriz.

Kuşkusuz “elde edilen” özgürlük birey ya da toplum için çok değerlidir. Çünkü onu kazanmak için bir mücadele verilmiştir. O nedenle de bu kazanımlardan geri dönülmesi o denli zorlaşır. Oysa kimi zaman erki elinde bulunduran ya da özgürlüğü sınırlayan taraf, bu sınırı kendi iradesi ile gevşettiğinde birey, özgürlük kazansa da bu özgürlük tam olarak kurumsallaşmaz ya da kalıcılılaşmaz. Askeri darbelerle sınırlanan özgürlüklere karşı ülkemizde direncin sınırlı kalmasının bir nedeni de budur.

Özgürlüklerin sınırı: “Yoksulluk ve tiranlık”

Hint kökenli İngiliz İktisatçı Amartya Sen, Özgürlükle Kalkınma yapıtında bireysel özgürlükleri bir “toplumsal taahhüt” olarak nitelemiştir. Ülkeler ya da toplumlar kalkındıkça bireysel özgürlükler de genişleyecek, fakat aynı zamanda bireylerin özgürleştiği bir toplumsal yapıda kalkınma da kendiliğinden sağlanacaktır. Diğer bir deyişle, özgürlük ve kalkınma birbirini besleyen bir süreç olarak yaşanacaktır.

“Özgürlükler” konusunda herhalde en önemli kavram, “sınır”dır. İnsan nereye kadar özgür olacaktır? Her istediğimizi yapabilir miyiz? Toplum ya da çevremizdekiler buna ne denli izin verir? Mademki, özgürlük insanı mutlu

eden en önemli soyut durum ya da değerdir, onun sınırının dar olması da insanın ya da toplumların mutsuzluğuna neden olmaz mı?

Özgürlüğün sınırının başka kişinin özgürlük alanı olduğunu ve bunun da devlet tarafından belirlendiğini ilk İngiliz liberal düşünür John Locke dile getirmiştir. Yani devlet ancak toplumun kendisine biçtiği ya da tanımladığı ölçüde (tabula rasa) rol oynayabilir. Özgürlüğün yaşanmasında “toplumsal refah”ı ya da “kamusal yarar”ı dile getiren ise yine bir başka ünlü İngiliz liberal düşünür John Stuart Mill’dir. Ona göre, boğulmakta olan bir çocuğu kurtarmamak ne denli kabahatse, vergi ödememek de o denli suçtur. Komünist dönem Arnavutluk’unda yasaklanan din ile İngiltere’deki trafik lambalarını karşılaştığımızda din üzerindeki kısıtlamaların halkı çok daha mutsuz ettiğini görürüz. Böylece anlaşılmaktadır ki, kısıtlanan özgürlüklerin nitelik ve önem farkı vardır. Kısıtlanan özgürlüğün “makul ve kabul edilebilir” bir nedeni olduğu toplum tarafından paylaşılıyorsa, ortaya çıkabilecek mutsuzluk da törpülenmiş olur.

Uçtan bir örnek verirsek; canlı bombalar sadece kendi yaşamlarına son vermekle kalmıyorlar, başkalarının da canına son veriyorlar. Demek ki, böyle bir özgürlükleri olamaz. Öte yandan aslında çağdaş toplumlarda devlet intihar etmeye zaten izin vermez. Çünkü o vatandaşın yaşama hakkından ve can güvenliğinden de devlet sorumludur.

Solun özgürlük anlayışı ise bu yaklaşımlardan kökten ayrılır. Elbette hoşgörü, belli sınırlar içinde serbest olma sol için de geçerlidir. Ancak sosyal demokraside özgürlük çok daha kapsamlıdır.

Hint asıllı İngiliz ekonomist Amartya Sen’e göre, en büyük özgürlük kısıtı “yoksulluk”, diğeri de “tiranlık”tır. Yoksulluk, yani toplumların ya da bireylerin sistemik olarak mahrumiyet içinde olması, en önemli

özgürlük sınırlamasıdır. Arabanız yoksa seyahat etme özgürlüğünüzün olması anlamsızdır. Ayrıca, kamusal olanaksızlıklar, yoksulluğu telafi edilemez duruma getirir. Devlet yol yapmamışsa nasıl olacak seyahat edeceksiniz, nasıl olacak da köyden çıkıp çocuğunuz okula gideceksiniz?

Hoşgörüsüzlük ve baskıcı devletlerin aşırı müdahaleleri de özgürlüklerin gelişmesini engeller. Bugün içinde bulunduğumuz durum tam anlamıyla da budur. İktidarın kendisinden farklı düşünenleri yıllarca tutuklattığını (ve sonunda masumiyetlerinin ortaya çıktığını) biliyoruz.

Amartya Sen, bir yandan kalkınma için özgürleşmeyi, diğer yandan eğitim ve sağlık gibi sosyal fırsatların gelişmesini savunmuştur. Ona göre en önemli özgürleşme alanı düşünce alanındaki siyasal özgürlüklerdir ki, bunlar zamanla ekonomik güvencenin de temelini sağlar. Öte yandan, sağlık ve eğitim gibi sosyal fırsatlar da ekonomik katılımı sağlarken, “şeffaflığın teminatı” da özgürlüklerin korunması için dayanak oluşturur.

Özetle, halkın gerçek özgürlüğü yaygınlaştıkça kalkınma da kolaylaşacaktır. Öte yandan, milli gelirdeki büyüme, sağlık ve eğitim gibi sosyal ve ekonomik olanaklar ile özgür tartışma ve kamusal denetim gibi siyasal ve medeni haklar, özgürlüklerin gelişmesine elverecektir. Ancak gerçek özgürlüğü elde etmek için hem yoksulluğu yenmek, hem de tiranlığa karşı mücadele etmek gerekecektir.

Tarihte özgürlük arayışları

Türklerin bu topraklardaki tarihine bakarsak, otoriteye karşı verilen birçok mücadele görülür. Osmanlı padişahına, yani otoriteye karşı başkaldırmalar kimi zaman beylik halinde, kimi zaman aşiret olarak, kimi zaman da bireysel düzeyde gelişmiştir. Bunların kimi Anadolu’da destansı mücadelelerdir. Padişahın o inanılmaz

(adeta “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi- zillullah-ı fil âlem” konumundaki) gücüne kafa tutan ya da isyan edenler halk nezdinde benimsenmiştir (Köroğlu’nun Bolu Beyi’ne başkaldırışının Anadolu’da destanlaştığı göz ardı edilemez). Kimisi özgürlük, kimisi adalet istemiş, ancak saltanat güç kaybedinceye ya da aydın sınıf padişahın yanı sıra güç kazanıncaya dek bu ayaklanmalar kalıcı başarı sağlayamamıştır.

16. ve 17. yüzyıldaki Celali İsyanlarına bakarsak, önemli toplumsal sonuçların elde edildiğini görülür. Bu isyanlar, Osmanlı toprak düzenini büyük ölçüde değiştirmiştir. İsyanlar, ağır vergiler yüzünden çiftçilerin topraklarının mültezimlerin eline geçmesi ve Osmanlı toprak düzeninin bel kemiği olan Tımar Sistemi’nin bozulması sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, kentlere büyük göçler olmuş, bu süreçteki isyanlar bastırılırken uygulanan kıyımından kurtulanların bir kısmı İran’a kaçarken, geride saklananlar bugünkü Anadolu Alevilerinin temelini oluşturmuştur. Öte yandan bir kısım Türkmen aşiretleri de Bulgaristan ve Makedonya topraklarına sürgün edilmiştir.

Anadolu isyanları (temel olarak Alevi-Türkmen kaynaklı), ağır vergiler uygulayan Osmanlı’nın ezici mutlakîyetine karşı muhalefeti, yani “adalet arayışını” temsil ederken; azınlık (gayrı-Müslim) isyanları, uzun vadede, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kopmayı hedeflemiştir. Osmanlı’nın son dönemindeki gelişmeleri ise, “isyan” olarak nitelemekten çok, saray çevresindeki yönetici sınıfın padişahın mutlak otoritesini paylaşma “darbeleri” olarak yorumlamak daha yerinde olacaktır.

Osmanlı isyanlarının çeşitli sosyal ve ekonomik sonuçları olsa da, bireyin özgürleşmesi doğrultusunda kazanımlar getirdiği söylenemez. Kimi ayaklanmalar padişahın bile devrilmesine neden olsa da, 19. yüzyıla dek rejim değişmemiştir. İsyanlar halka toplu olarak “ceberut devlet” karşısında bir direnç sağlasa da, bireye seyahat

etme, konuşma, yani fikir beyan etme, mezhebini ya da dini inançlarını serbestçe yaşayabilme gibi alanlarda açılım sağlamamıştır.

Türkiye’de özgürlüklerin geri kalmasının temeli, Osmanlı’nın toplumsal düzeninde bulunabilir: Sultan ve ona bağlı kullar (sonraları tebaa). Bu yapıda bireysel gelişme neredeyse yoktur. Tüm Osmanlı ahalisi, aslında Sultan’a bağlı reyadır.

Bu açıdan Tanzimat’ın, belki de en önemli ilerlemeyi; bireye kimi haklar ile bazı özgürlükler sağladığı söylenebilir. Aslında 1839’dan sonra da Müslüman tebaanın yurttaşlık haklarının gelişimi sürmüştür. Tanzimat’tan kısa bir süre önce, 1831 yılında, ilk nüfus sayımının yapılması da rastlantı değildir. Demek ki, II. Mahmut, bireyleri “sayısı önemli olmayan tebaa” olmaktan çıkararak “yurttaş” olarak tanımaya hazırlanmış, Tanzimat’la beraber “yurttaşlık hakları” erkekler için tanınmaya başlanmıştır.

Tanzimat’la başlayan “yurttaşlık” algısı, Cumhuriyet’le birlikte gelişmiş, derinleşmiş ve pekişmiştir. Ancak Cumhuriyet ile yurttaş hakları konusunda çok önemli ilerlemeler sağlansa da, ülkemizde hala özgürlükler konusunda sınırlar ve sıkıntılar vardır.

Günümüzde özgürlükler

Cumhuriyetle birlikte eşit haklara sahip olmayı elde eden yurttaşların, fikir ve kimlik ifadesi anlamında özgürlüklerinin sınırlı kaldığı belirtilebilir. Bir örnek vermek gerekirse, 1936 yılındaki değişiklikle (1931 tarihli İtalyan Ceza Yasasındaki değişiklikten öykünerek) Türk Ceza Kanunundaki 141 ve 142. maddeler proletarya diktatörlüğü kurmak isteyen fikirleri yasaklamıştı. Bu yasalar nedeniyle ile tam 55 yıl Türkiye’de birçok solcu aydın yaşamının önemli bir bölümünü hapislerde geçirmiştir.

Mamafih, bugün bile fikirler nedeniyle tutuklanmayı bu ülkenin geride bıraktığı belirtilemez. Ergenekon ve Balyoz davaları “darbe teşebbüsü” varsayımına (yani niyet okumaya!), Cumhuriyet gazetesinin yayınladığı MİT tırları da (sözde devlet güvenliğine ilişkin) yayın yapmaya dayanarak açılmış ve tutuklamalar yapılmıştır. Gezi olaylarında masum birçok insan öldü veya öldürüldü. Kimse kimsenin fikrine katılmaya zorunlu değil; ancak Hrant Dink’in de, Tahir Elçi’nin de bu ülkede fikirleri nedeniyle öldürüldüğü anlaşılıyor. Oysa bir ülkede fikir özgürlüğü demek, katılmadığınız fikre de karşı çıkabilmek anlamına gelir. Oysa her iki kişinin öldürülmesiyle, bırakınız onların kaybedilmesini, onların fikirlerine karşı çıkabilme özgürlüğü bile ortadan kalkmış oluyor! Bu sadece onlara karşı değil, onların fikirlerine katılmayanlara karşı da bir haksızlık değil mi?

Kimliklerin özgürce ifadesine gelince.. Tam 70 yıl bu ülkede farklı kültürel kimliklerin olduğunu ifade etmekten kaçındık. Kürtlerin Cumhuriyet boyunca kültürel varlıkları reddedilmiş, hatta baskı altına alınmış, daha ötesi değiştirilmeye çalışılmıştır. Kürt olduğunu ifade ettiği için bu ülkede bir bakanın başına gelmeyen kalmamıştır. Kürtler geçmişte batıda büyük kentlere geldiklerinde aralarında Kürtçe konuşamazlardı. Bu, hor görülür, hatta uyarılırlardı. Elde edildiğinde geç kalınan özgürlükler bazen öylesine kırık duygular bırakır ki, artık daha sonra bir arada yaşama olanaksızlaşır. Ne yazık ki, Türkiye bu gerçeği çok geç anladı.

Aleviler Cumhuriyetin laiklik ilkesi çerçevesinde güven bulmuşlardır ama özgürce kendilerini ifade edememişlerdir. Alevilik son yıllara kadar saklanması gereken adeta toplumun büyük çoğunluğu tarafından ayıplı sayılan bir mezhepti. Osmanlı devleti tarafından baskı gören Aleviler, Cumhuriyet ile birlikte devlet baskısından kurtulmuşlar ama toplumsal baskıdan kurtulamamışlardır.

Mütedeyyin kesime gelince; giyimiyle ve yaşam tarzıyla seçkinler arasında yer alamamış, hatta dışlanmış ve toplumsal yaşamın çevresine mahkûm edilmiştir. Başörtülü kadınların orduvevlerine alınmamasını neyle açıklayacağız? İstanbul'un Boğaz'da varlıklı kesiminin arasında türbanlı bir yurttaşımız geldiğinde batılı seçkinlerin genel yaklaşımı "Buralara bile geldiler" ifadesi ya da hissidir. Bir arada yaşamaya henüz hazır olmadıkları gibi, bir kısmının hala ciddi kaygıları vardır. Toplumsal baskı tek taraflı da değildir. Prof. Şerif Mardin'in "mahalle baskısı" dediği yakın baskı ailede veya çevrede bu yaşam tarzının sıkı sıkıya sürdürülmesi yönünde yaşanmaktadır.

Roman vatandaşlarda toplumdan dışlanmaktadır. Öylesine ki, uzun yıllar siyasal temsil bir yana, yurttaşlık haklarının en temeli sayılan nüfus kayıtları bile yapılmamıştır. Özgürlükleri olağanüstü sınırlıdır. Cinsel duygu ya da eğilimleri farklı olan yurttaşlar da öyle. İyiden iyiye horlanıyorlar. Kısacası, Türkiye'de birçok kesim çok ciddi biçimde özgürlükten yoksun ya da çok sınırlı özgürlüklere sahiptir.

Kimi özgürlük kısıtlamaları devletten, hukuk düzeninden kaynaklanırken, kimi özgürlük kısıtlamaları ise çevreden yani toplumdan gelmektedir. Prof. Şerif Mardin'in nitelediği "mahalle baskısı", toplumda tutucu ya da geleneksel yaşam tarzının zorlanması doğrultusunda önemli bir özgürlük sınırlamasıdır. İşte, bu iki alanda ülkemizde sosyal demokratlara, "özgürlükler" doğrultusunda cesur adımlar atma yükümlülüğü getirmektedir.

Londra'da Marble Arch'ın hemen yanı başındaki Hyde Park'ta Hatipler Köşesi'nin olması bir rastlantı değildir. O köşe, ülkede özgürlüklerin engin ve yaygın olduğunun göstergesidir. Türkiye'de uzun süre Taksim'de toplantı yapılmasına izin verilmemesi, Londra'nın tersine,

bir özgürlük kaygısına işaret etmektedir. Bugünkü AKP hükümetinin büyük kentlerde, geniş meydanlar yaptırarak “toplantı ve gösteri özgürlüğünü sağladığı” tezi de doğru değildir. Çünkü Gezi Parkı’nda ve Taksim’de, gençlerin protestosuna hoşgörü gösterilmemiştir.

“Özgürlüğün sınırı” olarak başkalarının özgürlüğünün ihlal edilmemesi gösterilir. Kamu düzeni kavramı da buradan doğar. Bu nedenle, toplumda hoşgörünün yaygınlaştırılması, özgürlüklerin de genişlemesinde en önemli katalizördür. Hoşgörünün yaygınlaştırılması elbette kültürel bir konudur ve ancak temel eğitimdeki değişikliklerle tüm toplumda yaygın kılınabilir. Sivilleşme yönünde ya da devletin toplumsal alandaki rolünü ne denli kısıtlayıcı önlemler alırsanız alın, yöneticileriniz belli bir demokratik anlayışa, hoşgörüye sahip değilse, ülkede özgürlükler gelişemeyecektir.

Siyasal özgürlükler: Görüş ifadesinden kimlik ifadesine

Günümüzde en önemli özgürlük arayışı, “kimlikler” üzerinden şekilleniyor. “Özgürlükler” denince akla önce kimlik bilinci, o kimliğin geliştirilmesi ya da o kimliğin serbestçe ifade edilebilmesi geliyor. Bu anlamda özgürlükler, 19. yüzyıldaki bireyin temel meselelerinden olan “toplumsal yaşama ait düşüncelerini ifade edebilme” yeteneğinden çok, o bireyin özüne/kimliğine dair tartışmaları ana konu haline getiriyor. Daha açık bir ifadeyle, günümüzde özgürlükler, görüşlerden çok kimliklere, bireyin doğrudan kendisiyle ilgili algısına ya da algılanışına yöneliyor. 19. yüzyılda “düşünceler” üzerine odaklanan özgürlükler, 20. yüzyılda ait olduğu “sınıfın çıkarları” doğrultusunda siyaset yapabilme yeteneğini ifade ediyordu. Bugün ise sınıfsal olmaktan çok “kültürel öğelere” dayanan bir arayış var. İşte sosyal demokratları da sıkıntıya sokan bu yeni olgu, yeni bir yaklaşımı gerektiriyor, çünkü sosyal demokratlar daha çok sınıfsal ve kültürel refah talebiyle ilgilenirken, artık

karşlarına bireyin “kültürel kimliğini ifade arayışı”, “kimlik talebi” çıkınca bir hayli zorlanıyor.

Toplumu “ekonomik ögelere dayalı sınıflar” halinde gören sosyal demokrasinin, yeni sayılabilecek “kimlik temelli talepler” karşısında zorlanması hayli normal... Hele CHP gibi ulus-devlet kavramının iyiden iyiye kökleştiği bir partinin birçok mensubunun bu yeni gelişme karşısında daha fazla zorlanması ve katı bir tepki duyması da gayet doğal.

Bununla beraber, gerek tarihteki farklı özgürlük mücadelelerine bakıldığında, gerekse bireylerin ve grupların son yıllardaki özgürlük arayışlarının sınıfsal refah arayışlarının önüne geçtiği düşünüldüğünde, sosyal demokratların sanayi-ötesi bu yeni (post-modern) toplumsal yapıda bireyi daha öne çıkaran ve özgürlükçü bir yaklaşımla siyaset üretmek zorunda olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Ülkemizde kimi zaman demokrasinin gelişmesinde laiklik, bölünme tehlikesi gibi kaygılar birer engel olarak karşımıza çıkarılsa da sosyal demokrat bir partinin demokrasi ve özgürlüklerden asla ödün vermemesi gerekir. CHP'nin bu konuda açık ara önde gitmesi, hatta yeni “sosyal adalet ve özgürlük” taleplerini birlikte savunarak, birçok tutucu kesimin karşısına geçmesini göze alması kaçınılmazdır!

Türkiye’de de Kürt, Arap, Roman vb. etnik unsurların, gençlerin, kadınların ya da aykırı fikirlere sahip olanların kendilerini özgürce ifade edebilme hakkının öncü savunucusu CHP olmalıdır. Unutmayalım ki, Türkiye’de çok partili demokrasi CHP'nin eseridir, gelişmesini de ancak CHP sağlayabilir. Toplumda daha fazla hoşgörüyü, uzlaşmayı, karar mekanizmalarına katılımı CHP çok daha ileri ölçülerde savunarak hem kendi önünü açabilir, hem de ülkeyi bu “post-modern hegemonik iktidardan” kurtarabilir.

İşte bu aşamada laiklik ile özgürlüklerin bağdaştığı özel bir konuma da değinmeden geçmemek gerekir. Farklı kimliklerin bir arada yaşamasını sağlayan “devletin tarafsızlığı” niteliği laiklikten beslenir. Bu, aynı zamanda, farklılıklara da özgürlük güvencesi sağlar. Bu anlamda CHP'nin laiklik konusundaki bilinen hassasiyeti, farklı kimliklerin özgürce ifadesi karşısında aslında onu diğer siyasi akımlara da üstün kılmaktadır.

Özgürlükleri teminat altına alan en önemli kavram laiklikse, en önemli hukuki güç de yargıdır. Yargı, pozitif özgürlüklerin güvencesidir. Bir insanın düşüncesini açıklayabilme özgürlüğü iktidar tarafından kısıtlandığında, “bağımsız yargı” devreye girerek o özgürlüğün sürdürülmesi yönünde bir işleyiş başlatabilmelidir. Aksi takdirde yargı, bağımsızlığını yitirdiğinde, özgürlüklerin hukuksal güvencesi de ortadan kalkar. Diğer bir deyimle, yargı bağımsızlığı, pozitif özgürlüklerin icrasında devletin tarafsızlığını gösterir.

Bununla beraber, laik devlet, bir yandan çevre baskısını uzaklaştırarak bireyin özgürlüğünü sağlarken, diğer yandan belli bir yaşam biçimini bireye dayatmaktan kaçınmalıdır. Laik devlet, çevrenin baskıyla kabul ettirmek istediği bir yaşam biçimini bireyin özgürlüklerini koruyarak uzaklaştırırken, devletin “uygun göreceği” başka bir yaşam biçimini de bireye dayatmamalıdır. Bu anlamda laik-nitelikli devletin sadece baskıyı tecrit etmesi, bireye özgürlüğünü sağlaması gerekli ve yeterlidir.

İkincisi, özgür basın varlığıdır. Basın ya da medya, bireysel özgürlüklerin (negatif ya da pozitif fark etmeksizin) kamusal alanda etkin bir denetçisidir. Basın ne denli özgürse, despotik iktidara ya da çeşitli güç odaklarının baskısına rağmen, bireye ve onun özgürlüklerine o denli sahip çıkabilecektir.

Bir başka önemli özgürlük başlığı, kişinin “bilgi edinme” kanallarının açık olmasıdır. Birey, bilgi edindikçe özgürleşir. Bilgili ve bilinçli birey, özgürlüğü kısıtlandığında, bu özgürlüğünü yeniden elde etmek için mücadeleden kaçınmaz.

Kürt sorunu: Kimlik özgürlüğü mü, terör mü?

CHP, Kürt Sorunu konusunda 1991 seçimlerindeki SHP-HEP ittifakı kompleksini üzerinden atmalıdır. Daha cesur davranılmalı, sorunu terörist PKK hariç, tüm taraflarıyla tartışmanın olumlu olacağını göz ardı etmemelidir. Kuşkusuz, sadece teröristle, hele toptan silah bırakma aşamasını ortaya koymayan, bir müzakerenin sonuç vermeyeceği belirtilmelidir. Silah kalıcı olarak bırakılmadıkça, terör örgütü dış unsurların kışkırtmasıyla eyleme geçecektir.

Konunun terör tarafı bir yana, siyasal olarak Irak'ta Türkmenlerin haklarını Kürtlerin haklarından önde gören ya da Türki Cumhuriyetler gibi özlemlerle izlenen yanlış politikaların yarattığı hasar, bugüne gelişi hızlandırmıştır. İşin en ironik tarafı da budur, çünkü diğer yandan Cumhuriyetin yurttaşlığı etnisite üzerine oturtmadığı sürekli belirtilmektedir. Bu hatalı politikayı bir yana bırakırsak, ülke içindeki yerel kültürlerin korunması ve sürdürülmesi, hatta geliştirilmesi konusunda CHP'ye çok geniş bir özgürlük alan ve yükümlülük kalmaktadır.

Sosyal demokrat bir partinin, hele bulunduğu ülkenin geçmişinde çok ciddi ölçüde demokrasi sorunları varsa, mutlaka güçlü bir özgürlükçü vurgusunun ve doğrultusunun olması gerekir. İşte bu nedenle, CHP'nin siyasal doğrultusunu belirleyen eksenlerden birinin özgürlük parametresi olması gerektiğini savunuyoruz (“Özgürlükler ve Demokrasi: CHP'nin X-ekseni”). Yukarıda aktardığımız

gibi, bireyin gelişiminin ve özgürlüklerinin tarihsel olarak bu denli sınırlı kaldığı bir yapıda CHP, bireysel gelişimi birçok alanda özellikle öne çıkarmalı ve bunu da hukuksal bir mücadeleden çok, toplumsal anlayışın değişimi yönünde kullanmalıdır.

Bireyin özgürlüklerinin önündeki engeller ülkemizde hukuktan çok (ki o da yıllarca önemli bir engel olarak sürmüştür) onu belirleyen hoşgörü eksikliğidir. Tıpkı demokrasinin, yani çoksesliliğin önündeki temel engel hoşgörü eksikliği olduğu gibi, özgürlüklerin önündeki engel de “kamu yararının” yanlış yorumlanması, geri kalmış toplumsal değerler ya da hoşgörü eksikliğidir. Toplumsal çevre, farklılıklara genelde hoşgörü göstermemekte, bireye baskı uygulamaktadır. Sosyal demokrasinin ülkemizde özellikle toplumsal baskının çeşitlendiği alanlarda, farklı toplum kesimlerinin, farklı grupların hakları için çok ciddi bir biçimde insan hakları mücadelesi vermesi gerekmektedir. Daha özgür bir birey, insanın mutluluğu için temel değerdir.

Özgürlük kavramı hem Kürtler, hem başörtülüler yahut da gelenekçi yaşam tarzını sürdürmek isteyenler, hem de Batılı yaşam tarzını korumak isteyen ve bunu korumakta endişe duyanlar için son derece önem taşıyor. Sosyal demokrat siyaset sadece modern yaşam tarzını sürdürmek isteyenlere laik devlet çerçevesinde değil, aynı zamanda muhafazakâr yaşam tarzını sürdürmek isteyenlere de saygı göstererek onun paylaşılmasını yahut da bir arada yaşayabilme özgürlüğünün tanınabileceğini savunmalıdır. Bu özgürlük anlayışı farklı kültürlerle sahip ya da farklı yaşam tarzlarını sürdürmek isteyenler için son derece önemlidir ve böylece sol, muhafazakâr kesimlerden de oy alabilmede temel engellerden birini muhafazakârlığa öykünmeden (en azından kısmen) aşmış olacaktır.

Muhafazakâr kesimin soldan beklediği aynı ölçüde dini değerlere dayalı siyaset değildir. Bu kesimin beklediği

saygı ve anlayıştır. Rahmetli Ecevit'in "inançlara saygılı siyaset" dediği de buydu. Bu saygı, samimi olunması halinde, başarımın da önünü açmış olacaktır. Çünkü böylece sadece bir iktidar başarısı yolunda önemli bir mesafe elde edilmeyecek, aynı zamanda demokrasinin gelişmesi yolunda da ciddi bir ilerleme sağlanacaktır.

Yeniden ve yeni bir adalet arayışı: Y-ekseni

Adalet, insan ruhunun en başlıca değeridir. Bu anlamda adaletin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Dinlerin özü ya da zamanla şekil kazanmış hali de adalettir; çünkü Tanrı da din yoluyla adalet dağıtır.

Adalet, bir bireysel erdem yahut bir duygudur. Bu duygu sadece bir kişinin "diğerlerinden" geri kalmama ya da kaybetmeme tutkusundan kaynaklanmaz. Adaleti oluşturan bu öznel nitelik, hakkaniyet ve vicdan duyguları ile diğer bireyler arasında olması gereken dengeyi ifade eder.

Elbette adalet kavramına farklı biçimde yaklaşımlar vardır. İngiliz John Stuart Mill'in "faydacı adalet" teorisi, Amerikalı Robert Nozick'in "özgürlük taraftarı adalet" teorisi ve yine Amerikalı John Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet" teorisi.

Mill gibi liberal düşünürler, adalete toplam sosyal fayda açısından bakmışlardır. Onlara göre bu bakış ahlaki bir zorunluluktur. Adaletle amaç, iyiliği; basitçe mutluluğu elde etmektir. Günümüzde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin temelinde yer alan bu yaklaşım "adalet"i çok basit bir olguya indirgemektedir. Oysa adalet çok geniş bir kavramdır. Kaldı ki, kişisel ilişkiler/farklılıklar göz ardı edilmekte, aşırı ve kapasite-üstü bir adalet arayışı yaratılırken, çok yoksun olanlar dışlanmaktadır.

Hepsinden öte, adaleti tesis ederken eğer, toplam

refahta bir artış söz konusu değilse, örneğin mağdurun refah artışı diğer tarafta eşit ölçekte zarar yaratıyorsa adım atılamaz: Bu hakkaniyet açısından asla kabul edilemez!

Hakkaniyete dayalı adalet: Eşitlikçi yaklaşım

Günümüzde çağdaş ve evrensel sosyal demokrat görüşe uygun düşecek adalet yaklaşımı, bir toplumsal sözleşme çerçevesinde hakkaniyetin aranmasıdır.

Bu doğrultuda Rawls'un iki temel tezi vardır: Birincisi, özgürlükler konusunda eşitlik; ikincisi ise toplumsal eşitsizliklerin toplumda en dezavantajlı durumdakilerin yararı gözetilerek çözümlenmesi. Açalım: Herkes eşit özgürlüğe sahip midir? Hayır. Toplumsal eşitsizlikler özgürlüklerin kullanılmasını da sınırlar. O halde sosyal ya da ekonomik eşitsizliğin sınırının, adil bir fırsat eşitliği sağlanması ya da bunun en yoksul kesimin yararına olacak biçimde düzeltilmesi gerekir ki özgürlük kullanılabilsin. Her yurttaşın tatil yapma hakkı vardır. Ama her yurttaş bu özgürlüğü eşit olarak kullanamaz. Ülkemizde tatile gitme oranının ne denli düşük olduğunu göz önüne getirirsek bunu daha iyi anlarız.

Flüt (ya da kaval) kimin olacak?

Kuşkusuz “adalet” kavramı, nihayetinde bir dağıtım konusudur. Bu yönüyle hem ahlak felsefesi, hem de siyaset felsefesiyle doğrudan ilintilidir. Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen, Adalet Fikri kitabında buna şöyle örnek verir: Eğer sadece bir flüt verilecekse ve bunu isteyen üç kişi varsa, flütü hangisine vermek daha adildir? İsteyen üç kişiden biri flütü en iyi çalandır, yani ‘fayda’ kuramına göre iyi flütü ona vermek gerekir. Ancak diğerlerinin şimdiye dek flüt çalma olanağı olmadıysa bu haksızlık olmaz mı? Ata binme ya da kayak yapma sporunu düşünün. O sporu daha önce sürekli yapmış olana imkân tanırırsanız, bu hakkaniyete sığmaz.

Flütü yapan kişi de ürettiği için flütün kendi hakkı olduğunu savunabilir. Bu durumda hem onu kullanmak isteyen, hem de şimdiye dek kullanma talebinde olup da fırsat bulamamış kişi saf dışı kalacaktır. Bu da hakkaniyete sığmaz.

O halde en yoksula, yani satın alma gücü olmadığı için, (ekonomik eşitlikçi yaklaşımdan hareketle) flütü verirsek ne olur? Açıkçası hakkaniyete dayalı adalet gerçekleşmiş olur! Çünkü bu olanakla belki de en faydacı, en iyi çalan kişi de ortaya çıkma fırsatı bulacaktır.

Eşitlikçi-hakkaniyete dayanan adalet anlayışında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır: Tarafsızlığın sağlanması zorunludur. Tarafsız olmayan birinin adaleti sağlaması düşünülemez. Tıpkı mahkemelerde olduğu gibi. Daha sonra adalet iyiden ve doğrudan yana oluşmalıdır. Bir diğer konu da eşit muameledir. Aynı durumda olan başka birine de aynı işlemin yapılması, adaletin sağlandığını gösterir. Basit bir örnekle, kim olursa olsun, kırmızı ışıkta geçen herkese ceza kesildiğinde, bu işlem hakkaniyete uygun görülür. Nihayet tüm toplumsal düzenlemelerde adaletin yerleşik kılınması için özgürlüklerin korunması gerekmektedir.

Adalet ve Vicdan

Adaletin temelinde, kuşkusuz hakkaniyet vardır. Fakat hakkaniyet olgusu, aynı zamanda vicdani bir içerik taşır. Vicdan da maddi değil, bireyin maneviyatıyla ilgili bir konudur. İşte bu nedenle, sosyal demokrasinin duygusal, merhamet duygusunu içeren bir özü vardır. Bu öz, onun en insani, belki de en güçlü yanıdır. Bir siyasetçi, konuşmasında “vicdanlarınıza sesleniyorum” dediğinde aslında “içinizdeki adalet duygusuna sesleniyorum” demek istiyordur. Bu nedenle Türkiye’de sosyal demokratların halkın vicdanı üzerinden siyaset sürdürmesinde büyük yarar vardır.

Sosyal demokrasi, eşitlikçi-hakkaniyete dayanan adalet anlayışına yakın düşmekle beraber, ülkemizde bunu doğru biçimde ortaya koymaz isek, CHP'nin yeniden bir iktidar alternatifi olarak çıkışındaki ana ruhu ya da özü doğru belirleyemeyiz. Adalet kavramı yukarıda da aktarıldığı gibi, Türkiye demokrasisinin en temel siyasal parametresi olmuş ve bundan da böyle olmaya devam edecektir. Önemli olan sosyal demokratların bu kavrama Türkiye'nin toplumsal dokusuna uygun biçimde sahip çıkmasıdır.

Geniş kapsamlı bir adalet anlayışının yöntemleri

Sosyal adaletin tesisinde yani refahın geliştirilmesi ve bölüşümünde de çeşitli esaslar vardır. Bunlardan ilki “dağıtıcı adalet”tir. “Dağıtıcı adalet”, eşitlik temelinden hareket eder ve herkesin toplumdaki görevine uygun, orantılı bir dağıtım yapılmasını savunur. “Sosyal devlet” ilkesi de bu “dağıtıcı adalet” anlayışının bir parçasıdır. Ancak “düzeltici ya da denkleştiren adalet” anlayışı dediğimiz bir anlayış daha vardır ki, mevcut bir bozukluğun belirlenmesinden hareketle, salt eşitlik sağlanıncaya dek varlık ya da hak dağıtımını yoluyla telafiyi arar. Bize göre her ikisi de sosyal demokrasinin gündeminde olmalıdır. Kimi zaman doğrudan dağıtarak, kimi zaman da belli kurallar çerçevesinde adaletin sağlanması bir toplumsal ve siyasal sorumluluk olarak görülmelidir.

Bununla beraber adalet arayışını belli bir dengenin ya da hakkaniyetin yalnızca gelir dağılımında sağlanmasına (sosyal adalete) indirgemek doğru ve yeterli olmaz. Önemli olan, bu kavramı yaşamın her alanına yayabilmektir. Kuşkusuz adalet kavramı toplumsaldır ve adaletin nasıl dağıtıldığı, toplumdan topluma değiştiği gibi, zamana göre de değişir. Zaten zaman içinde yasaların değişme gereği de buradan kaynaklanmaktadır. Hukuk da bu nedenle dinamik bir alandır.

19. yüzyıla dek eşini dövmesi nedeniyle mahkûm olan (batı dünyasında veya doğuda) ya da toplum tarafından dışlanan pek bir kişi olmazdı. Geçmişte çocuklara yapılan sert muamele daha az yadırganırdı. Şimdi çocuk haklarına büyük önem veriliyor. Kamu, artık ebeveyn çocuğuna vereceği terbiyede bile müdahaleci olabiliyor. Hatta bir zamanlar hayvanlara kötü muamele pek fazla yadırganmazken, şimdi toplum bu konuda da bir hayli duyarlılık gösteriyor ve hayvanlara daha adil muamele isteniyor. İnsan ile sahip olduğu hayvan arasındaki ilişkide, hatta sahihsiz hayvanlara ilişkin hukuksal düzenlemelerin geliştirilerek adaletin sağlanması talep ediliyor. Uzun yıllar reddedilmiş olan homoseksüeller ile Roman kökenli vatandaşlar kendilerine karşı toplumsal tutumun değişmesini ve adilleşmesini talep ediyor. Bütün bunlar insan hakları ve özgürlükler konusunda önemli gelişmeler. Demokrasi de aslında bu adalet arayışının, hak talebinin aracından başka bir şey değildir. Daha doğrusu, demokrasi hem bu arayışının oluşmasını sağlar, hem de uyanışı sağladığı için bizatihi aracı olur. Nitekim ülkemizde de çok partili demokrasi gelir gelmez, büyük bir kitle, adalet arayışını işte bu araçla, yani demokrasi yoluyla talep etmiştir.

Geniş kapsamlı bir adalet yaklaşımını üstlendiğimiz takdirde kadınların toplumda ezilmesi bir adalet sorunudur. Çalışmak zorunda bırakılan çocuklara da aynı bakışla yaklaşılabilir. Engellilerin toplumsal yaşama katılmasındaki engeller adaletsizliktir. Horlanan eşcinseller hatta hayvanlar hep bu adalet kavramının içine girer. Çevreye yapılan tahribat da bir adalet konusudur. Hem çevrenin bizzat kendisine, hem çevre kirliliğinin diğer taraflara olan zararı, hem de gelecek kuşaklar açısından. Yolsuzluklar da aynı kapsama girer; devletin kaynaklarını üzerine geçiren ya da rüşvet karşılığı birilerine çıkar sağlayan kişi kaynakları ya da olanakları haksızca birine sağlamaktadır. Bu da adaletsizliktir.

Nihayet şunu da belirtmekte yarar var; bir ülkede adaletsizlikler yaygınsa ekonomik büyüme de istikrarsızdır ve sorunludur. Adalet kurumsallaştıkça ekonominin kendine özgü mekanizmaları da daha sağlıklı işleyecektir.

Geniş anlamda adalet: “İyi-Olma” ve Yeni Sosyal Demokrasi

Çağdaş sosyal demokrasinin adaleti yalnızca “fırsat eşitliği” penceresinden görmesi yahut yalnızca gelir dağılımını belli bir dengeye oturtmayı hedeflemesi dar bir yaklaşım olacaktır. Adalet, bunun ötesinde, gelir ya da servet gibi maddi konular dışında kalan, özgürlük dâhil yaşamın her alanına ilişkin çeşitli toplumsal kesimlerin farklı taleplerinin dengelenmesi olgusudur. İşte bu nedenle sadece “refah düzeyi” değil, “iyi-olma” (well-being) önem kazanmaktadır. Gelir ve servet dışındaki varlıkların (kültürel değerler ya da bireysel yaşam tarzı tercihleri) da adil biçimde paylaşılması bu geniş adalet anlayışının parçası sayılmalıdır.

İyi-olma, yaşam kalitesi ile ilintilidir. Mutlu olma, sağlıklı olma ya da buna ilişkin koşullar ve ömür beklentisi hep iyi-olmanın koşullarını oluşturur. Mutluluk sadece gelir dağılımındaki adalet ile ya da fırsat eşitliği ile sağlanmaz. Örneğin; bir insanın çevresinde, yani yaşam ikliminde kirlilik ya da suç oranının düşük olması onun mutluluğunu etkiler. Örneğin mutluluğun ölçüldüğü ülkelerde ilk 5 sırayı Danimarka, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Finlandiya'nın aldığı görülür. Bu ülkeler güçlü sosyal güvenlik sistemlerine sahiptir ve dünyanın en zengin 5 ülkesi bunlar değildir. Suç oranları düşüktür. Çevre sorunları sınırlıdır. Devlet vatandaşa dosttur.

Dolayısıyla iyi-olmanın çok sayıda unsuru vardır; güvenlik, çevre, sağlık, eğlence alanları, sosyal katılım, aile düzeni, konut, iş, öğrenme-gelişme gibi konular örnek olarak sayılabilir.

İstanbul'un bakımsız bir semtinde maddi durumu ne olursa olsun oturan bir bireyin, sağlık ve çevre açısından varlıklı bir mahallesinde oturan kişiyle mutluluğu karşılaştırılmaz. Hastane ya da sağlık, eğitim veya sosyal olanakların çevrede bulunması iyi-olmanın da önemli temelleridir. Diğer bir deyişle, geleneksel "sosyal adaletçi" yaklaşım sadece "fırsat eşitliği"ne odaklanırken, ortak kamusal ortamın işlevi de muhafazakârlar tarafından göz ardı edilmektedir.

Öte yandan, sol siyaset, "adalet"le ilgilenirken genellikle bireysel adaleti göz ardı eder. Bireysel düzeydeki çeşitli talepler ancak çoğalarak bir sosyal sınıfın ortak talebi haline geldiğinde ve bu başka bir sosyal sınıf karşısında hakkaniyetin sağlanması talebine dönüştüğünde sol devreye girer. Oysa sadece bireysel bir haksızlıkla, örneğin eşinden dayak yiyen bir kadın, polis karşısında kötü muamele gören bir yurttaş ya da kazancının önemli bir kısmını emlak vergisi olarak ödeyen bakkal, hatta aşırı düzeyde okul masrafı ödeyen üniversite öğrencisi de kendine göre adaletsizlikle karşı karşıyadır. Kaldı ki, adalet duygusu son derece öznel olduğundan, geçmişte adaletsizlik ya da adil olarak karşılanan (hissedilen) bir durum, bugün tam aksine duygular uyandırabilir. İşte bu anlamda geleneksel sosyal demokrasiden farklı olarak çağdaş sosyal demokrasi, bireyin kendisinin adaletsizlikle karşı karşıya kaldığını hissettiğinde siyasal sorumluluk üstlenmesi gerekir.

Türkiye'de Kürtler ile Türklerin evliliğinde pek sorun olmamıştır. Alevilerle Sünniler arasında evliliklerin de kentleşme ile başladığı anlaşılmaktadır. Ama toplumda ayrımcılık henüz bitme aşamasında değildir. Bir Türk ya da ezildiği iddiasında olan Kürt aile, kızını Roman olan bir

oğlana verir mi? İşte, can alıcı soru buradadır. Kendisini “çağdaş ve ilerici” sayan birçok kişiye bu soru sorulabilir. Bu nedenle adaletsizliğin bu denli toplumsal düzenin dokusuna işlediği bir yerde, bu konu sınıfsal değil, çok daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır.

Bir başka örnek de akademik hayattan verebiliriz... Doçentlik sınavına giren Anadolu'nun en ücra ilçesinin meslek yüksekokulundan gelen bir bilim adamına İstanbul'daki bir üniversitenin bilim adamına uyguladığınız sınavı uygularsanız, o bunu başaramayabilir ve o bölgelere yollayacak öğretim üyesi bulamayabilirsiniz. Ne var ki, aynı sınavı hiç uygulamaz ve sınavı hafif bir biçimde geçiştirirseniz de, diğer çok zorlanarak unvanı alan bilim adamlarına haksızlık etmiş olursunuz. Demek ki, bu gibi durumlarda hakkaniyet ve adaletin uygulanmasında farklı kriterler devreye girdiğinde uygulama zorluğu ortaya çıkabiliyor.

“İyi-olma” toplum olarak yükseltilebilirse, hem refah düzeyi yükselmiş, hem de toplumun hedeflediği mutluluk artmış olacaktır. Diğer ifadeyle, adalet aslında toplumun toplam ve ortalama mutluluk düzeyini belirleyen dinamik bir süreçtir. Örneğin; bireylere fırsat eşitliği sağlanırsa, farklı sosyo-ekonomik gruplar arasında toplumsal olarak kabul edilmeyecek farklılıklar makul bir dengeye indirgenip, gelişme sağlanabilir.

Adalet kavramını gerek düşünsel, gerekse pratik açıdan burada bir ölçüde derinleştirmemizdeki temel neden bu kavramın Türkiye siyasetinde temel kavram olmasından ve olmaya da devam edeceğinden kaynaklanıyor. Şimdiye dek, genellikle, Türkiye solunun kendi lehine kullanmamış olduğu bu kavramı bundan böyle kullanacaksa nasıl ve hangi kapsamda kullanacağını da ayrıntısıyla tasarlaması gerekiyor.

Türkiye’de Toplumsal Adalet

Sosyal demokrat bir partinin (bırakınız bizim ifade ettiğimiz geniş adalet arayışını) sosyal adalet kavramını öne çıkarmaması özünü inkâr etmesi anlamına gelir. 2010 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu tarafından yayınlanan “Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış” isimli araştırma sosyal demokratlara yol gösterecek niteliktedir. Türkiye’de çok yaygın ve derin bir adaletsizlik söz konusudur!

Ülkemizde çalışma yaşamına ilişkin eşitsizlikler (adaletsizlikler) bulunuyor. Kadınlar eziliyor. Çocuklar kullanılıyor. Engelliler engelleniyor. Çalışanlar kayıt-dışında tutuluyor. Çalışma saatleri uzun, ücretler çoğunlukla düşük. Müthiş bir işsizlik var ve iş aramak ya da bulmak çok zor. Ülkemizde sosyal güvenliğe, hele eğitime göre de çok büyük eşitsizlikler var. Eğitimdeki adaletsizlik bireyin toplumda farklı fırsatlarla yarıştırdığının açık bir göstergesini oluşturuyor..

Ülkemizde köyden kente göç aynı zamanda müthiş bir servet dağılımı adaletsizliğini beraberinde getirmektedir. Nüfus olarak hızla büyüyen kentler çok ciddi boyutlarda rantlar yaratmakta ve bunu küçük bir azınlık grup paylaşmaktadır. Geriye kalan toplumsal kesimler ise topraksız, bazen konutsuz, kısacası hiçbir birikimleri olmadan yaşamlarını sürdürmeye gayret etmekte. Halkın borçluluk oranı da çok yüksek. Daha önceleri akraba ya da hemşerisine borçlu olan dar gelirliler şimdi ya kredi kartı ya da tüketici kredisi borcuna mahkûm biçimde yaşam düzeyini sürdürmeye çalışıyor.

Yılda 1 milyona yakın dava Yargıtay’a gidiyor. Demek ki, vatandaş mahkemelerin verdiği kararların haksız olduğunu yahut da değişebilir olduğunu düşünüyor. Son yıllarda her yıl açılan hukuk davası 1,6 milyon civarında. Demek ki, vatandaş birbiriyle ciddi boyutta sorunlu ve

adaletsizlik olduğu kanısında. 1,7 milyon da ceza davası açılıyor her yıl! Bütün bu davalarda tüm davalılar hapse mahkûm olsa, cezaevleri için Türkiye’de toplam inşaat kapasitesi yetmeyecektir! Yine her yıl 7 milyondan fazla icra dosyası açılıyor ve devletle 150 binden fazla dava konusu oluyor (yarısı kadar da bölge mahkemelerine gidiyor) ve bir o kadar vergi davası açılıyor. Bu ülkede adaletin olmadığı zaten bu rakamlardan belli oluyor.

Aşağıdaki ilk tabloda TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı) tarafından TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu için 12 ilde yüz yüze görüşmelerle ele alınmış, 2011 Aralık-2012 Nisan döneminde gerçekleştirilmiş bir kamuoyu çalışmasının özetini sunuyoruz. Bu çalışmada önce, “Yeni anayasanın en çok katkı sağlaması gereken konu” seçenekler dâhilinde katılımcılara sorulmuş; “özgürlük, eşitlik, refah, istikrar ve adalet” arasındaki tercihte, Diyarbakır hariç tüm illerde, “adalet” önde (yüzde 47-69 arası) gelmiştir. Burada, toplantılara dair tutanaklar okunduğunda, katılımcıların gerekçeleri dinlendiğinde, daha çok yargı adaletindeki eksikliğin vurgulandığı belirtilebilir.

Ardından, katılımcılara “Türkiye’nin çözülmesi gereken en önemli sorunu” açık uçlu sorulmuştur. Burada da genellikle “yargı adaleti” önde çıkmıştır. Buna rağmen, açık uçlu yanıtlar nedeniyle oran düşmüştür. Adaleti sosyal açıdan ilgilendiren gelir adaletsizliği, işsizlik-yoksulluk ve fırsat eşitliği (kadın/erkek) açısından yanıtlar beraberce değerlendirildiğinde ise, yine çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır, Samsun ve Edirne dışındaki tüm illerde, “adalet”, toplumun Türkiye’de en öncelikli gördüğü sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine yakınlarda TESEV-Konda tarafından “yeni anayasa”ya yönelik, bu kez daha çok içeriğini de (ya da siyasal sistemi de) sorgulayan benzer bir araştırma yapılmıştır. “Anayasanın temel vurgusunun ne olması

gerektiği” sorulduğunda, birden çok şık tercih edilebilmiş ve halkın yüzde 65’i “adalet” demiş, “eşitlik” diyenler yüzde 50, özgürlük diyenler de yüzde 34’te kalmıştır.

	ANKARA	KONYA	EDİRNE	DIYARBAKIR	İZMİR	ANTALYA	SAMSUN	BURSA	TRABZON	İSTANBUL	GAZİANTEP	ERZURUM
Adalet (%)	64	58	54	40	54	55	47	59	69	55	60	68
Sıralama	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Türkiye sorunları (%)	66	36	26	8	59	43	18	42	48	50	54	48
Sıralama	1	1	2	3	1	1	3	1	1	1	1	1

Tablo- TEPAV-Anayasa Platformu “Türkiye Konuşuyor” Toplantıları

Demek ki, halk Türkiye’de toplumsal düzeni adil bulmuyor! Aksine, haksızlıklar ve adaletsizlikler olduğuna inanıyor. Hatta adaletsizlik öylesine rahatsızlık veren bir boyutta hissediliyor ki, en başta ifade ediliyor!

1970’li yıllarda CHP “adil düzen” sloganıyla halkın içinde oldukça önemli bir destek bulmuştu. Daha sonra 1987’de Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan “adil ekonomik düzen” ismiyle bu konuya yeniden girdi. Aslında 1961 yılının başında ve tam 40 yıl sonra kurulan iki partinin adının üstünde “adalet” sözcüğünün yer aldığını göz önüne alırsak ve her ikisinin de iktidara tırmandığı gerçeğinden hareket edersek, toplumda açık bir “adalet” duyarlığının ya da arayışının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle bazı kamuoyu araştırmaları verilerini paylaşalım. TESEV-Konda’nın (2012 yılında) beraberce ele aldığı araştırmada Türkiye’de kamu hizmetlerinin bütün vatandaşlara eşit dağıtılıp dağıtılmadığına dair soruya halkın yüzde 53’ü “hayır” yanıtı vermiştir. Yani toplum, devletin adaletsiz davrandığı kanısındadır. Bu konu, doğrudan yanıt verenlere kendisinin bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı

sorulduğunda ise yüzde 71'den fazlası “hayır” yanıtı vermiştir. Diğer bir deyimle, adaletsizlik vardır ama bu kendisine ilişkin değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, somut bir gözlem yoktur ama algı vardır ya da adaletsizlik gözlemi vardır, ama başka toplumsal kesimler için geçerlidir.

Bununla beraber, anketi yanıtlayanlar iktidarın adaletli davranıp davranmadığını, özellikle “siyasal kayırmacılık” yapıp yapmadığı sorulduğunda AKP’li seçmenlerin yüzde 34’ü adaletsizliğin olduğunu söylerken, CHP’lilerin yüzde 70’i, MHP’lilerin yüzde 61’i, BDP’lilerin yüzde 64’ü şikâyetçi olmuşlardır. İktidar partisi mensuplarının bile önemli bir kısmının ülkede “adalet olmadığı” ifadesi ise ülkede ciddi bir adalet sorunu olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde son yıllarda en çok tartışılan konulardan biri de kadın cinayetleridir. 2015 yılında 414 kadın aile içi şiddetle öldürüldü. Şiddet görenlerin sayısı belli bile değil. Çünkü çoğu şikâyetçi olmaktan bile aciz durumda. Siyasal alanda yahut da iş yaşamında kadın temsili kamuoyunda bir hayli tartışıyoruz ancak bu konu kadının siyasal ve ekonomik rolünün eşit olup olmadığı ile ilgilidir. (Parlamentoda kadın temsili yüzde 14 ile dünya sıralamasında 40.ncı) Oysa kadına karşı şiddet onun temel insan haklarından mahrum olduğunu göstermektedir.

Unutmayalım ki, Türkiye’de kadınların yüzde 85’inin hala emeklilik güvencesi yoktur. Kadınların işgücüne katılım oranları hala çok düşüktür. 16-29 yaş arası genç kızların yarısı işsizdir. (Oysa erkeklerde bu oran 1/3’tür) Genç kızların yarısı orta öğrenimden mahrumdur. Rakamları çoğaltmaya gerek yok. Ülkemizde kadınlara karşı büyük bir adaletsizlik vardır. Bunu düzeltme misyonu da sosyal demokratlara aittir. Bilinen şu ki, kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe sorunları da azalmaktadır. Şiddet görme riski azaldığı gibi, lise-altı eğitilmiş olanların işgücüne katılma oranları yüzde 26’ya, üniversite okuyanların işgücüne katılma oranı yüzde 71’i aşmaktadır.

Ali İsmail Korkmaz, Dilek Doğan ve Berkin Elvan... Bunların hepsi polis şiddetiyle can vermiştir. Ortak yönleri Alevi oluşlarıdır. Hepsinin ölümü kamu vicdanını yaralamıştır. Hal böyleyken, hükümetin bundan hiç bir üzüntü duyduğunu ifade etmemesi ne kadar büyük adaletsizliktir! Tahrir meydanında yine benzer biçimde ölen Mısırlı Esmâ isimli kız çocuğundan dolayı duyduğu ıstırabı meydanlarda sürekli dile getiren bir anlayışı toplum nasıl vicdanında adil bulabilir? Gezi olaylarında hayatlarını kaybedenler için neden hükümet bir taziye mesajı yayınlamamıştır? Ülkemizde Alevilere karşı büyük haksızlıklar, büyük adaletsizlikler yapılmaktadır. Bırakınız onların ibadet yerleri olan cem evlerinin tanınmasını, doğrudan yaşam hakları devlet tarafından gasp edilmektedir. Bu durumu Alevilerin adil bulması mümkün mü?

Ülkemizde uzun yıllardır terör olayları yaşanmaktadır. Son zamanlarda yaşananlar, şehit olan güvenlik kuvvetlerimiz ise yüreklerimizi paralıyor. Terör olaylarının başında Kürtçü-ayrılıkçı PKK terörü geliyor. Pekiyi bu örgüt yıllarca destekçi devşirebilmek için Kürtlerin ezilmişliğinden beslenmedi mi? Kürdüm diyemeyen, kendi dilini sokakta özgürce konuşamayan Kürtlerin uzun yıllar horlandığı bir gerçek. Halen Kürt nüfusun yarısının ilkökul diploması yok. Üniversiteye gitme oranı ülke ortalamasının 1/5'i kadar. Kürtler için elbette uzun yıllar adalet olmadı. Ve ne yazık ki, devlet adaleti sağlamada çok geri kaldı.

Romanlar... Aşağılanmanın düzeyini aktarmaya olanak bile yok. “Çingene çalar, Kürt oynar.” “Çingene beylik vermişler, ilk babasını asmış” gibi sözleri nereye koyacağız? “72 buçuk millet” kavramı Romanların yarım sayıldığını göstermez mi? 2006 yılında Tekirdağ Milletvekili Enis Tütüncü 100 bin Roman yurttaşın nüfusa kayıtlı olmamasını Meclis gündemine taşımıştı. Halen Romanların ¼'ünün okuma yazması yoktur. Yüzde 62'sinin ilkökula devam etmediğini biliyoruz. Bir topluma bundan daha fazla nasıl adaletsizlik yapılabilir? Bir Romanın, değil bu ülkede

egemen etnisite ile evlilik yapması yahut devlet kapısında iş bulması, asgari insan haklarına bile sahip olmadığı görülüyor. Bu konuda CHP bir adım atarak 25. Dönemde İzmir'den bir Romanı (Özcan Purçu) Meclis'e taşımıştır. Ancak asıl konu partinin onların içinde bulunduğu duruma dair bir bilgi birikimine ve duyarlılığa sahip olması gereğidir. Nihayet bu sorun hakkında çözüm önerilerinin ortaya konulması gerekir.

Çağdaş ülkelerde engellilerin topluma kazandırılması ve dezavantajlarının yok edilmesi yani adaletsizliklerin giderilmesi sosyal demokratların misyonudur. Hala ülkemizde engelli nüfusun 1/3'ünün okuma-yazması yoktur. Engelli kadınların yüzde 93'ü işsizdir. İşyerlerinde engelli çalışma koşulu İş Yasasında vardır ama uyulmamaktadır. Fiziksel ve zihinsel engellilerin toplam nüfusun yüzde 12'sini oluşturduğu bir ülkede, engellilerin hala ne kamu hizmetlerinden yararlanmada, ne de diğer yurttaşların yaklaşımında eşit görülmemesi adil bir durum sayılabilir mi? Demek ki, engelliler için adaletsizlik sadece kaderden değil, toplumdan ve devletten de kaynaklanmaktadır.

2013-2015 döneminde iş kazalarında tam 4851 kişi can vermiştir. 2015 yılında çocuk işçi ölümleri sayısı 176'dır. Üstelik ülkemizde 900 bin çocuk işçi vardır. Böylesine iş koşullarını, bırakınız işçileri, toplumun geri kalanının adil bulması mümkün mü? İş güvencesi patron için varken, işçi için yoksa bu hakkaniyete, adalete sığabilir mi? Soma'daki maden kazasını düşünün; asgari ücretle insanlık dışı koşullarda çalışan işçilerin hiçbir güvencesi yoktu. Tıpkı sanayileşmenin başındaki gibi.

Ülkemizde işsizliğin yüzde 10-11 düzeyinde seyrettiği TÜİK tarafından açıklanıyor. Ancak son yıllarda umutsuzlar dediğimiz (iş aramayan ancak bulsa çalışacak olan) kesim yüzde 7'ye yaklaşmış durumda. O halde işsizlik yüzde 18'den aşağıda değil. Kaldı ki, başka araştırmalar da bu veriyi destekliyor. Nitekim ülkemizde 400 bin insan açlık,

17 milyona yakın insan da yoksulluk çekiyor. En varlıklı yüzde 20 toplam milli gelirin neredeyse yarısını alıyor ama adaletsizliğin daha büyük boyutu servet dağılımında, en varlıklı yüzde 10 ülkedeki toplam servetin yüzde 80'ine sahip! Bankalar Birliği verilerine göre ülkede borçlu vatandaşımızın sayısı 7 milyonu aşmış durumda.

Özetle, Türkiye’de halk, ülkede adaletin olmadığı ya da devletin vatandaşlarına adil davranmadığı kanısındadır. Her iki kanı da haklıdır. Kaldı ki, bazı siyasi partilerin yoğun biçimde slogan ya da parti ismi olarak “adalet” kavramını öne çıkarmaları da ülkede ciddi bir “adalet sorunu” olduğunu göstermektedir.

Adaletin sistemdeki etkin reformlarla, sosyal adaletin ise fırsat eşitliğini sağlayacak kapsamlı bir temel eğitim reformuyla sağlanabileceğini tekrarlayabiliriz.

Yargıdaki adaletsizlikten başlarsak öncelikle şu soru sorulmalıdır; toplumdaki çeşitli sorun ya da haksızlıklar karşısında vatandaşlar hak arama yollarına kolaylıkla başvurabiliyorlar mı? Devlet, vatandaşın hakkının korunması ve sağlanmasını kendisinin bir sorumluluğu ve görevi olarak sayıyor mu? Her ikisinin de yanıtı olumsuzdur. İşte bu, temel bir anlayış farkını ifade eder. Kaldı ki, yargı hızlı ve etkin biçimde çalışmalıdır. Oysa ülkemizde çok sayıda dava (yılda bir milyonu aşan dosya Yargıtay’da) görülmektedir ve bunların süreleri de giderek uzamaktadır. Haksızlıkların giderilmesinde adalet hızlı ve etkin çalışmadığı gibi, hukukun çözemeyeceği adaletsizlikler ekonomik ve sosyal politikalarla giderilmelidir. Ailesi ve evi olup da bakılabilen yaşlı ile olmayan yaşlı arasındaki adaletsizlik huzurevleri ile devlet tarafından giderilmelidir. İşsiz kaldığında ailesine geçinecek parayı sağlama gücü olmayan devlet yardım etmelidir. Ailesi, en iyi koşulları sağlayıp en yüksek maliyetlerle çocuğunu okutan öğrenciler karşısında; yaşamın acımasız mücadelesinde en baştan haksız biçimde geriye düşmesin diye, dar gelirli ailelerin

çocuklarına benzer koşullardaki eğitim fırsatını devlet yaratmalı ve tüm çocuklara fırsat eşitliğini sağlamalıdır.

Kısacası, “sosyal adalet” ancak “fırsat eşitliği” ile sağlanabilir. Bunun da en uygun ve etkin yolu eğitimidir. Bilgi birikimi, sağlıklı bir insanın kaybedemeyeceği “servet”tir. Maddi servetleri ya da sermayeyi bir insan kaybedebilir. Şu veya bu nedenle bir borç ya da yanlış bir ekonomik işlem nedeniyle sermaye kaybedilebilir, ama “insani sermaye” hiçbir biçimde yitirilemez, çünkü o insanın beynine bilgi deposu olarak girmiştir. “Maddi sermaye”, istendiği anda bir bireye sınırsız olarak yüklenebilir, ama aynı hızda da geri alınabilir, kaybedilebilir. Ne var ki, insani sermayenin biriktirilmesi zaman ve emek alır, bunun karşılığında da zihinsel sağlık yerinde olduğu sürece kaybedilmez. İşte bu nedenle, bir bireye verilebilecek olan en değerli servet, bilgidir. “Bilginin adil dağıtılması”, kişiye yaşamın başında eşit koşullarda yarışma fırsatının sağlanması anlamına gelecektir. İşte bu nedenle, eğitim politikası, sosyal demokratlar için son derece önemlidir. CHP’nin cumhuriyetin ilk yıllarındaki aydınlanma devrimini bir yeni eğitim reformu ile gerçekleştirmeye çalışması bu parti için ayrı bir önem taşımaktadır.

Adaletçi politikalar

Adaleti sağlamak için tek bir politika yeterli olamaz. Bir yandan ekonomik, diğer yandan da diğer sosyal politikaları devreye sokarak mesafe alınabilir. Bununla beraber, önce adaletsizliği yaratan etmenler ortadan kalkmalıdır. Kimi işyerlerinde kadınlara tacizde bulunuluyorsa ve bu daha çok eğitimsizlikten kaynaklanıyorsa o takdirde önce eğitimsizlik sorununu ortadan kaldırılmalıdır. Yahut da Kürtlere baskı uygulanıyorsa ve bunun da ardında ırkçılığa varan bir milliyetçilik yatıyorsa önce bu ırkçılığın ortadan kalkmasını sağlamak gerekir.

1) Adaleti sağlamak için öncelikle adaletsizlikleri yaratan temel etmenler yok edilmelidir.

Sosyal adaletsizliğin ya da eşitsizliğin temelinde bunu yaratan etmenler vardır. Örneğin ekonomik eşitsizliğin temelinde yatan en büyük etmen işsizliktir. Demek ki, işsizlikle mücadele edildiğinde eşitsizlikle de mücadele edilmiş olur. Nitekim ünlü İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes de Genel Teori kitabının son bölümünde kendi ekonomik yaklaşımının işsizliği düşürmekle kalmayacağını aynı zamanda eşitsizliği de azaltacağını belirtmiştir. İşsizliğin, özellikle genç işsizliğin ne denli yaygın olduğu, hatta OECD ülkeleri içinde en yaygın ülkenin Türkiye olduğu bilinmektedir. Askerlik sürelerinin kısılması ile bu oran daha da yükselecektir. Bu nedenle kamu yatırımlarını hızlandırarak işsizlikle mücadele alanında adaletsizliklerin temelini ortadan kaldıran başlıca politika olacaktır.

2) Fırsat eşitliği güçlendirilmelidir.

Fırsat eşitliğini sağlayan en önemli politika her yurttaşta yaygın (temel eğitim maliyetsiz) ve yüksek nitelikli eğitim sisteminin yerleştirilmesidir. Eğitimde nitelik konusunda atılacak adımlar ve bunun yaygın biçimde yapılması, rekabetçi dünyada her bireyin eşit koşullarda yarışmasını sağlar. Aksi halde, Ankara-Çankaya'da yaşayan varlıklı bir ailenin çocuğu ile Hakkâri-Yüksekova'da yaşayan yoksul bir ailenin çocuğu eşit düzeydeki okullarda okumadığından başarılı olma şansları farklılaşacaktır. Fırsat eşitliği konusunda en temel politika aracı devletin nitelikli ve yaygın eğitim sağlamasıdır. Böylece her birey benzer bilgi donanımlarına kavuşacağından, rekabet çalışkanlık ve yeteneğe göre belirlenecektir. Bu da adaleti sağlayacaktır. Kısacası, eğitimde reform girişimi Türkiye'deki fırsat eşitsizliğini ortadan kaldıran başlıca politika olacaktır.

3) Etkili telafi politikaları ile hak biçiminde sosyal yardımlar tek elden ve basit bir sistemle dağıtılmalıdır.

Adaletsizliği yaratan işsizlik tam olarak kaldırılamadığında yahut fırsat eşitliğine rağmen (bireyin elinde olmayan etmenlerden ötürü) çeşitli eşitsizlikler ya da dengesizlikler kabul edilemez boyutlarda sürdüğünde, doğrudan dağıtım politikaları devreye girmelidir. Öylesine ki, devlet “işsizlik de azaldı, aynı zamanda sana aynı eğitim fırsatını tanıdık ama sen okumadın, haylazlık yaptın. Şimdi ben de seni aç bırakacağım” diyemez. Çünkü devlet adalet ilkesi açısından aç ya da yoksul olanlara yardım yapmakla yükümlüdür. Parasal olarak yapılacak yardımlar, düzeltici politikaların temelini oluşturur. Bu aslında bir anlamda herkese balık tutmayı öğretme çabasına rağmen balıksız kalanlara balık dağıtmak gibidir. Çünkü insani olan kimseyi balıksız bırakmamaktır. Diğer bir deyimle, yoksullara yapılan yardımlar bir sosyal hak biçimine dönüşmelidir. Kısacası, adaletsizliği yaratan yapı ya da etmenler ortadan kaldırılmalı, bu yetmiyorsa adaleti sağlamak için fırsat eşitliği sağlanmalı, bu da yeterli olmuyorsa doğrudan haktemelli maddi yardımların devreye girmesi ile adaletsiz toplumsal yapı bertaraf edilmelidir.

CHP bu anlamda işsizlikle ilgili ciddi bir programı ortaya koymalı, eğitimde yaygın ve nitelikli kamu hizmeti sistemi için reform girişimini savunmalı ve nihayet doğrudan yardımların çeşitlenmesi ve artması yönünde sadece seçim döneminde değil, sürekli ve çok yönlü bir siyasal çaba göstermelidir.

Bununla beraber, adaletçi politikalar bundan ibaret değildir. Çünkü adaletsizlik sadece ekonomik değildir. Adaletin sağlanması için sağlam ve şeffaf bir hukuk devleti gerekir. Hukukun adaleti sağlayacak biçimde gelişmesi için demokratik düzenin sağlanması ve gerek yurttaşların, gerekse devletin bu hukuk kurallarına uyması için de bir telakkinin (anlayışın) tam olarak yerleşmesi gerekir.

Geniş anlamdaki adalet anlayışının (hakkaniyete dayalı toplumsal sistem) Türkiye’de yerleşmesi için, sosyal

demokratların öncelikle demokratik düzenin toplumsal talep ve gereksinimlerinin siyasete yansiyabilmesi doğrultusunda mücadelesi gerekir. Böylece gelişen hukuk sistemi daha özgürlükçü ve adaletçi hale gelecektir. Ancak hukuki kurallar mutlak sonuçlar vermez. Bir yandan devletin bu yeni kuralları uygulaması, diğer yandan da radikal bir eğitim reformuyla yurttaşların anlayışlarının gelişmesi gerekir. Hakkaniyetin ya da kamu vicdanının bir gereği olarak adaletin sağlanması duyarlığı her yurttaşta bir haktan öte kamusal sorumluluk olarak gelişmelidir. Sosyal demokratlar bu bağlamda daha fazla adalet için hukuksal gelişim ve bireyin sorumluluğunu vurgulamalıdır.

SONUÇ

CHP neredeyse tam 70 yıldır seçimlere giren tek parti ama tek başına da iktidara gelemiyor! Oysa 70’li yıllarda CHP sola doğru kendini yenileyen bir değişim denedi ve olumlu sonuçlar aldı. Talihsiz siyasal gelişmeler CHP’nin tek başına iktidarını engelledi. Bugün yine yeni bir hamle gerekiyor. Ancak bu hamlenin 1970’li yıllardan farklı olması gerekli..

1970’li yıllarda çevre ve kadın hakları siyasetin bu denli önemli konuları değildi. Bugün ise cinsel (gender) eşitlik giderek daha büyük önem kazanıyor. O yıllarda sendikal siyaset çok ağırlıklıydı ve hızla yükseliyordu. Bugün sendikalara üye sayısı düştü, ağırlıkları da o oranda azaldı. Kalan sendikaların bir kısmı da sağ sendikalara dönüştü. Sanayi üretimi milli gelir içinde pay yitirdi, hizmetler kesimi ağırlık kazanmaya başladı. Sosyolojik olarak fabrika işçisine dayalı bir sol da zaten çoğunluğun desteği anlamına gelmeyebiliyor.

O yıllarda kırsal nüfus yüzde 60’a yakındı. Bugün Türkiye’de kırsal nüfus oranı yüzde 20’ye düşmüş durumda. Okuma-yazma oranları da çok değişti. 1970’li yıllarda okur-yazarlık oranı erkeklerde 65-70, kadınlarda yüzde 40

kadardı. Bugün kadınlarda yüzde 90'a erkeklerde yüzde 100'e yaklaşıyor. Her şeye rağmen, bir büyük değişim gerçekleşmiş durumda.

Görsel medya da artık toplumsal yaşamda büyük önem kazandı. Üniversiteler çok yaygınlaştı. Her yıl üniversite öğrenci sayısı yüzde 8 oranında artıyor. Ve nihayet kadınlar toplumsal yaşamda daha fazla yer almaya başladı. Bütün bu değişimleri göz önüne aldığımızda eski siyasal modelin çalışmayacağını, ya da çok ciddi revizyonlarla başarılı olunabileceğini kavramak gerekiyor.

1970'li yıllarda kentlere göç yeni başlamıştı. İslamcı siyaset henüz siyasal spektrumun belirgin bir kısmını doldurmuyordu. Türkiye'de sanayileşme hızlanmış, sendikalar güçlenmeye başlamış ve dünyada da sol hareketler güç kazanıyordu. Ortanın Solu hareketinin o koşullarda geliştiğini göz ardı edemeyiz. Bugün ise çok farklı koşullar var. O nedenle de sendikalara, işçi sınıfına ya da klasik bir Batı solculuğunu Türkiye'de oluşturmak olanaklı değil.

Siyasetteki ana yarıma tarihsel olarak sosyo-kültürel ayrılmaya dayanıyorsa, bunu aşmanın yolu İslamcılığa bir alternatif olmak değil, sadece empati (anlayış) ve saygı göstermekte yatıyor. Bunun aksine bir mezhep ayrışmasını körüklemek ya da öteleştirmeyi sürdürmek, siyasal daralmayı sürdürmek anlamına gelir ki çıkmazdan hiç çıkılamaz. Tekrarla, bu ayrışma konusunda yapılacak tek şey, bu alanın dışında (ancak asla karşısında değil) kalıp, ve / saygı göstermektir. Hatta daha da öte, ona olabildiğince özgürlük alanı tanıyıp asıl güvencenin sosyal demokrasi olduğunu kanıtlamaktır. Bu güvence, toplumun her kesimine, özellikle sosyo-kültürel alanları kapsayacak biçimde yaygın olmalıdır. Tarihsel ya da ulusal kaygılarla sınırlayıcı olmak ya da özgürlüklerin yaygınlaşmasında ürkekçe davranmak, tıpkı bugünkü gibi, sola güç ve mevzi kaybettirecektir.

CHP'nin temsil ettiği toplumsal kesimler sosyal adalet açısından "kısmetli" (privileged) kesimlerdir. Bu kesimler mevcut sosyo-ekonomik düzenden hatta yaşamın diğer alanlarından daha fazla yararlanmaktadır. Bu nedenle CHP ne denli her türlü adaletsizliğe karşı çıkar ve bunu bir düzen değişikliği hedefine odaklarsa, o denli bu geniş kesime kendini ısıtmış olur. Bunu yaparken de, egemen toplumsal sınıfa karşı mücadele edilmesi gerektiği de açıkça belirtilmelidir. Son yıllarda iktidarla CHP arasındaki güç farkı açıldı. Bu durum umutları dağıtmamalı. Bu manifesto çok partili yaşama geçilmesinden bu yana CHP'nin tek başına iktidara gelmesine yeni bir ışık tutsun diye kaleme alındı.

Toplumun her alanında sınırsız bir adalet anlayışına ya da mücadelesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu adalet arayışı sadece hukuk alanında değil, ya da yalnızca fırsat eşitliği çerçevesinde değil, yukarıda aktarıldığı gibi yaşamın her alanındaki haksızlıklara karşı bir total mücadele olmalıdır. İşsizlik, yoksulluk, engelli olma yahut her türlü mağduriyet bu hakkaniyetsizlere örnektir.

Her şey insanın mutluluğu içindir. İnsanı mutsuz eden iki önemli olgu vardır: Özgürlüklerinin kısıtlı olması ve / veya adaletsizlikler. Dolayısıyla, mutlu bir toplum yaratabilmek için, özgürlük ve adalet doğrultusunda siyaset yapılması gerekir. Üstelik bu insanın doğasında vardır, çünkü insana yaradılışında iki erdem verişmiştir; sevgi ve vicdan!

Sevgi, çevremize karşı hoşgörülü olmamızı yani özgürlüklerden yana olmamızı sağlar. Bu anlamda hoşgörü çok sesli, çok renkli demokratik siyasetin temelidir. Öte yandan vicdan ise adalet güdüsünün temelidir.

Toplumun geniş bir kesiminde (özellikle mağdurlarda) çok güçlü biçimde var olan bütün bu özlemlere ancak CHP karşılık verebilir. Bir eksenle özgürlük, diğer eksenle adalet! İşte bu iki eksen çerçevesinde CHP yeniden ve tek başına iktidar çabasına girişebilir. Ama sadece geniş kitlelere gelecekle ilgili bir refah artışı ve mutluluk (iyi-olma) vaat ederek!

PROF. DR. HURŞİT GÜNEŞ

1986 yılında Belçikada kurulan European Economic Associationın kurucu üyesi, 1990 yılında doçent oldu. 1990 yılında iki meslekdaşıyla ABnin Avrupa Entegrasyonu Proje Ödülünü kazandı. 1991 yılında kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'ye ekonomik konularda başdanışmanlık yaptı. Bu görevi sürecinde Rekabet ve Tüketici Yasa Tasarıları Komisyonu Başkanlığını yaparak bu yasaları hazırlattı.

1994 yılında Manchester Üniversitesinde (İngiltere) misafir öğretim üyeliği yapan Güneş 1996 yılbaşıda profesörlüğe atandı. 1997-2002 döneminde yurtiçinde ve yurtdışında 30a yakın finansal kuruluşa danışmanlık yaptı. 2002-2007 arasında uluslararası bir şirketin Türkiyedeki Yönetim Kurulu Başkanlığını yürüttü.

Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümünde 25 yıl Para Teorisi, Para Politikası ve Bankacılık ile lisans-üstü düzeydeki Yüksek Makro Teorisi ve doktora düzeyindeki Seçilmiş Para Teorisi Konuları derslerini verdikten sonra, 2010 yılı başında emekliye ayrılarak Bahçeşehir Üniversitesine geçti.

2001-2010 döneminde ekonomik konularda köşe yazarlığı yaptığı Milliyet gazetesinden 26 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla CHP Parti Meclisine seçilince ayrıldı. Şimdiye dek 6 kitap, 50yi aşkın makale yayımlayan Hurşit Güneş 1990 yılında dinamik very setine bağlı olan makro tahmin modeli geliştirmiş, yine benzer biçimde 1994 yılında Dr. Göksan Erdoğan ile birlikte dünyada bir ilk olan makromodelle bağlı dinamik bankacılık simülasyonu (Bankers Challenge ©) tasarlamış, ayrıca 2002 yılında dünyada ilk defa Tüketici Güven Endeksini (CNBC-e) gerçek zamanlı olarak geliştirmiştir.

4 Kasım 2010 tarihinde CHP Genel Başkan Yardımcılığına getirilince Bahçeşehir Üniversitesinden de ayrıldı.

Yazarın kişisel düşüncelerini yansıtan bu kitapçık, Enstitünün genel kurumsal faaliyetleri kapsamında bir tartışma ve değerlendirme metni olarak düzenlenmiş olup, ücretsiz olarak dağıtılmak üzere kamuoyuna sunulmuştur.